

Gyermekek és családi rituálék

A lelkigondozás esélyei

Júlia édesanyja négyéves kislánya ágyánál ül. Este fél nyolc van. Azt kérdezi Júliától, van-e kedve végiglapozni egy képeskönyvet. A válasz pozitív – igen, a „hernyós könyvecskét”!¹ Júlia édesanyja ölébe bújik, és azt mondja: „Tudod, én nagyon szeretlek.” „Én is téged” – mondja az édesanya, és elkezd mesélni, hogyan bújik elő a kis „Örökké éhes hernyó” a „hernyótojásból”, és hogyan rágja át magát mindenféle dolgon. Vajon fel szeretné sorolni Júlia az állomásokat, amiket a hernyócska megjár? Nem, nem akarja. Így az édesanya tovább olvas: „Sütemény, fagylalt, uborka, kolbász, nyalóka, pizza, virsli és süti. És mi történt a hernyóval ezután?” Júlia tudja a választ: „Megfájdult a hasa.” Továbblapoznak. Másnap a hernyó csak egy levelet eszik meg, és máris sokkal jobban érzi magát. Nagy, kövér és gömbölyű lesz, begubózik a házába, és elalszik. Amikor kialudta magát, újra előmászik, és ekkor – Júlia lassan, csaknem áhítattal hajtja ki az oldalt, míg a kép teljesen elé tárul –, ekkor pillangóvá változik. Júlia a pillangóra mutat: „Ez aztán óriási!” Az édesanya így szól: „Egy óriás.” Júlia: „Ez itt – ez óriási.” Anya: „Pontosan, egy óriási pillangó.”

A felolvasást követően Júlia még beszélget édesanyjával. Szóba kerülnek a barátai, az óvodatárs, Tóbiás kertjébe tervezett grillezés. Az édesanya végül megpuszítja Júliát, és elindul: „No, aludj jól, Egérmék. Jó éjt!” Júlia: „Jó éjt!”

Anya: „Jó éjt!” Júlia: „Jó éjt!” Anya: „Jó éjt!” Júlia: „Jó éjt!” Anya: „Jó éjt, szeretlek!” Júlia: „Jó éjt!” Anya: „Jó éjt!”

Júlia családja az egyik azon tizennyolc család közül, amelyek esti rituáléit egy kutatás keretében megörökítettük és alaposan megvizsgáltuk. A szülőket is meginterjúváltuk. Emellett Svájc németül beszélő részén 1344 családban végeztünk írásos felmérést rituáléik kapcsán.

Az esti rituálékhoz kapcsolódó vizsgálat egy nagyobb kutatás része volt, amelyet a Berni Egyetem Gyakorlati Teológiai Intézete végzett Svájc német nyelvű részén *Rituálék és ritualizálás a családokban – vallásos dimenziók és nemzedékeken átívelő vonatkozások* címmel. A kutatás a keresztelekre és a karácsony megünneplésére is kiterjedt.² A következőkben e rituálékutatás szemszögéből vizsgálom meg a gyermek-lelkigondozást.

Vajon mit tanulhatunk a lelkigondozásra vonatkozóan, ha alaposabban megvizsgáljuk, hogyan alakítják ki rituáléikat a szülők és gyermekek? Először szeretném bemutatni kutatásunk néhány felismerését, aztán pedig megvizsgáljuk, mit jelent mindez a gyermek-lelkigondozás számára.

Svájcban nagyon sok olyan család ismeri az esti rituálékat, amelyben tízéves kor alatti gyermekek nevelkednek. A több mint ezerháromszáz megkérdezett család csaknem mindegyike

1 Német nyelvterületen közkedvelt gyerekkönyv. Carle, Eric: *Die kleine Raupe Nimmersatt*. Hildesheim, 2011, Gerstenberg Verlag. ■ 2 A projekt egy nemzetközi kutatóprogram része volt, amely Svájcban 2004 és 2008 között valósult meg, és a *Gyermekek, ifjúság és nemzedékek közötti kapcsolatok a társadalmi változások közepette* zертémához kapcsolódott. A Svájci Nemzeti Alap a tudományos kutatás fellendülését elősegítendő hathatósan támogatta a projektet. A projekt egészéhez lásd Morgenthaler, Christoph – Hauri, Roland (Hrsg.): *Rituale im Familienleben – Inhalte, Formen und Funktionen im Verhältnis der Generationen*. München, 2010, Juventa. A keresztelezés vonatkozásában lásd Müller, Christoph: *Taufe als Lebensperspektive – Empirisch-theologische Erkundungen eines Schlüsselrituals*. Stuttgart, 2010, Kohlhammer. A karácsonyhoz kapcsolódva lásd Baumann, Maurice – Hauri, Roland (Hrsg.): *Weihnachten – Familienritual zwischen Tradition und Kreativität*. Stuttgart, 2008, Kohlhammer. Az esti rituálékhoz lásd Morgenthaler, Christoph: *Abendrituale – Tradition und Innovation in jungen Familien*. Stuttgart, 2011, Kohlhammer. A gyermekek szerepéhez a rituálékban lásd Schori, Kurt: *Kinder in Familienritualen – Zur kindlichen Erfahrung von Religion in rituellen Prozessen*. Stuttgart, 2009, Kohlhammer.

arról nyilatkozott, hogy esténként valami különlegeset csinálnak gyermekeikkel együtt. Akárcsak Júlia családjában, a rituálék estéről estére hasonlóan zajlanak, és általában különféle tevékenységeket – felolvasás, éneklés, beszámoló a nap eseményeiről, imádság – ölelnek fel. Az egyes részek ismétlődő sorrendben jelennek meg, előre kiszámítható időben, előre sejtethető helyszínen, és a jóéjt-puszival záródnak le. A rituálé meghatározását ezzel kapcsolatosan így fogalmazhatjuk meg:

„A családi rituálék a családi közösségben nemzedékeken átívelően hagyományozott, a szülők által gyermekeikkel folyamatosan fejlesztett, többé-kevésbé kidolgozott tevékenységi egységek, amelyek különböző cselekvési részletekből állnak. A részek mindig előrelátható sorrendben, előrelátható időben, előrelátható hely(szín)en és előrelátható szerepleosztással jelennek meg. A résztvevők számára kötelező érvényű, különleges jelentőségű részegységeket a szülők – értékek és szándékok alapján – alakítják, miközben a gyerekek is alkotótársi szerepet kapnak. A folyamatok túltulnak önmagukon a transzcendencia különböző formáira. A hétköznapihoz képest kompenzáló, antistrukturális jellegű van, és különleges minőségű szubjektív tapasztalatokban öltenek testet.”³

A kutatás eredményei alapján az esti rituálék a svájci családokban megerősített, napi ciklusban jelentkező események. Vajon miért van ez így?

A CSALÁDI RITUÁLÉK FUNKCIÓI ÉS HATÁSAI

Mielőtt kitérek erre a kérdésre, egy kicsit tovább mesélem Júlia történetét.

Júlia szülei válófélben vannak. Az édesapa elköltözik. Júlia egyedül fog lakni édesanyjával, és egy nappal többet kell egész napos óvodában töltenie. Sok a bizonytalanság. Vajon minden széttöredezik? Vajon elég lesz-e a pénz? Lesznek-e még esti történetmesélések?

Mit nyújt Júlia esti rituáléja ebben a kritikus élethelyzetben? Néhány funkciót felsorolhatunk:

Az átmenetek alakítása: A rituálék segítik a kritikus átmenetek alakítását a gyermek életében. Este ez különösen is szembeötlő – itt egy egész sor átmenetről van szó: a világosságból a sötétségbe, a közösségből az egyedüllétbe, az ébrenlétből az alvásba. Az esti rituálék különböző elemei sajátos formát adnak ezeknek az átmeneteknek: a szoba elsötétítése, az elcsendesedés, a dallamok megnyugtató ritmusa, a jóéjt-puszi, amely megpecsételi a búcsút az éjszakába menet.

Stabilizálás: A szülők tisztában vannak azzal, milyen elbizonytalanító a helyzet valamennyiük – és különösen Júlia – számára. Éppen emiatt tartják fontosnak az állandóan ismétlődő esti rituálét – vallották meg az interjúban. Az ismétlődő sorrend biztonságot ad, stabilizál; azt a bizonyosságot erősíti Júliában, hogy van valami, ami a kritikus élethelyzetben is változatlan, és legalább az egyik szülő jelenlétét biztosítja. Az édesanya és az édesapa a válás után is folytatta kislányukkal az esti rituálét. Júlia pedig mindig vitte magával a párnáját az egyik helyről a másikra...

Szimbolizálás: A napi ciklusban megjelenő rituálék olyan tereket nyitnak meg, amelyekben lehetővé válik azon folyamatok szimbolizálása, amelyek a családtagokat titkon foglalkoztatják. Ezt Júlia esti rituáléjában is felfedezni vélem. Júlia életében mélyreható változások várhatók a szülők válása miatt. Feltételezem, hogy emiatt annyira fontos Júlia számára az a jelenet, amikor az „Örökké éhes hernyó” csodálatos módon pillangóvá változik. A kislány napról napra – az édesanya elmondása szerint nagy örömmel – ájtatosan lapozza fel ezt a képet. A jelenet az élet alapvető változását mondja el, illusztrálja, „lapozza fel” – tehát szimbolizálja különböző szinteken, és ehhez kapcsolódik az a reménység, hogy ott, ahol valami megszokott elmúlik, létrejöhet valami egészen új.

A félelem leküzdése: A naponként ismétlődő rituálék épp a kritikus élethelyzetekben kínálnak lehetőséget azon félelmek feldolgozására, amelyek különben nem fogalmazódnak meg, alaktalanok – és ezzel egy időben nyilván feldol-

³ Morgenthaler, Christoph: *Abendrituale...*, i. m. 228skk. (Lásd a 2. lábjegyzetet.)

gozatlanok – maradnak. Feltűnő a véget érni nem akaró „Jó éjt!”, amellyel Júlia halogatja, de elő is készíti az esti elbúcsúzását. Feltételezhető, hogy az éjszakába indulásnál olyan félelmek jelennek meg, amelyek erősen foglalkoztatják Júliát, és amelyeket a mindennapos esti búcsúzás alakítása feldolgoz.

Megelőzés: Egy válás könnyen olyan káros szerepekbe kényszerítheti a gyermekeket, amelyek akadályozzák őket fejlődésükben: közvetíteniük kell a szülők között, társpótlékká kell válniuk, sőt, néha szülői szerepeket kell átvállalniuk szüleikkel való kapcsolatukban. Érdekes, hogy Júlia szülei erre is kitértek az interjú alkalmával: A rituálé amiatt fontos számukra, mert arra utal, hogy mindketten olyan védett teret akarnak biztosítani Júlia számára, amelyben Júlia gyermek lehet, és számíthat szülei gondoskodására – még akkor is, ha maguk a szülők csak nehezen tudnak szót érteni egymással.

További funkciókat is felsorolhatnánk: a napstrukturálása, értékközvetítés, a vallásosság hagyományozása, szórakozás és pihenés, az identitás megerősítése, a kapcsolatok biztosítása.

Júlia azt mondja édesanyjának: „Tudod, én nagyon szeretlek.” S a válasz: „Én is téged.” Nyilvánvaló: a rituálék fontos szerepet kapnak a családi életben. A rituálék a családot jellemző kultúra központi elemét, szívet jelentik. Sok empirikus vizsgálat tanúsága szerint – a nehéz helyzetekkel való megküzdésben is segítenek. Megelőző hatást fejtenek ki az alkoholizmussal, illetve az alkoholfüggőség családi „tradíciójával” szemben.⁴ Serkentik a fejlődést, a kommunikációt, növelik az összetartozás érzését, a társas kapcsolatokkal való elégedettséget, valamint a nehézségek és betegségek (például a gyermekkori asztma)⁵ leküzdésének esélyét. Kutatásunk során azt is megvizsgáltuk, segítenek-e a ritualizálások a gyermekeknek és a szülőknek, és ki tudtuk mutatni, hogy növelik a felnőttek elége-

dettségét az étellel és a társ kapcsolattal, valamint a gyermekek (egészségre vonatkoztatott) jóllétérzetét.⁶

A CSALÁDI ÉLET RITUALIZÁLÁSÁNAK FORMÁI

Hogyan kölcsönöznek a családok rituális formát az életüknek? Ezt a kérdést szeretném megvizsgálni, mielőtt következtetéseket vonok le a gyermek-lelkipogozás szempontjából. Térjünk vissza Júlia családjához. A szülők a vacsora után jelzik kislányuknak, hogy eljött a lefekvés ideje. Ezután felveszi pizsamáját, megmosdik és fogat mos. A szülők mindezt ellenőrzik. Az ágyon ülve meseolvasás következik – Júlia választása alapján. Azután beszélgetnek, majd a jóéjt-puszival zárul a hosszadalmas búcsúzkodás.

Kiemelem az ilyen típusú ritualizálások néhány sajátosságát:

- A rituálénak világos kezdete – Júlia tudja, mikor kezdődik – és egyértelmű vége van: a lezárást a jóéjt-puszi és a gyerekszoba ajtajának becsukása jelenti.
- A rituálénak vannak állandó és képlékeny elemei: az állandó elemek a történetek, a dalok és az imádságok, amelyek a szülőket és a gyerekeket előre meghatározott szerepeikben egy előrelátható folyamatba vonják be: a versszakok követik egymást; az imádságnál összetesszük a kezünket. A képlékeny elemek azok a sarokvasak, amelyek a rituálé egyik elemét összekötik a következővel. Itt gyakran a rituálé további menetének kialakulásáról van szó. A gyerekek részt vesznek a döntések meghozatalában, és körvonalozott teret kapnak erre.
- Ha az estét összehasonlítjuk, kiderül, hogy bizonyos elemek állandóan ismétlődnek, mások estéről estére változnak. A maradandó elemek – ezeket rituális tengelynek neveztük el – állandóságot kölcsönöznek a rituálénak, a változó elemek és az alkudozások képlékeny-

4 Vö. például: Fiese, Barbara H. – Greene, Kathryn: Family rituals in alcoholic and nonalcoholic households. Relations to adolescent health symptomatology and problem drinking. *Family Relations – Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 1993/2., 187–192. ■ 5 Lásd Fiese, Barbara H. – Wamboldt, Frederick S.: Family routines, rituals, and asthma management: A proposal for family-based strategies to increase treatment adherence. *Families, Systems and Health*, 18/2000., 405–418. ■ 6 Lásd Zehnder Grob, Sabine – Morgenthaler, Christoph: Familie, Ritualisierung und Wohlbefinden von Eltern und Kindern. *Familiendynamik*, 35/2010., 250–259.

séggel gazdagítják őket. Ezek a rituálék egyrészt függetlenek a napközben megélt helyzetektől – minden este vannak ismétlődő elemek –, másrészt függnék tőlük: egyes részek a napi események, a személyes igények, a szabadnapok és iskolai időszakok stb. függvényében változnak.

- Ezeket a rituálékat a szülők és a gyermekek közösen szerkesztik. A szülők viszik be őket a gyermekek életébe – gyakran már az első hónapokban –, aztán a gyerekek a megélés által egyre intenzívebb viszonyba kerülnek a rituálékkal, és fokozatosan elkezdnek részt venni a rituálé és egyes elemei alakításában. A szülők tesznek valamit gyermekeikért, viszont ezt csak gyermekeikkel együtt tudják megtenni.
- A szülők bizonyos ritualizáló stratégiákat alkalmaznak: vigyáznak arra, hogy az esti rituálé mindig egy meghatározott időben kezdődjön, és minden este megközelítőleg azonos ideig tartson. Ha az egyik részen elidőznek, a másik részen behozzák a lemaradást. Meghatározzák a rituálé helyét is. Leszűkítik a játéktereket: például egy-egy este csak két dalból lehet választani, és nem az összes ismert énekből. Védelmeszik a rituális folyamatot a gyermekek elnyújtási és visszaélési próbálkozásaival szemben. A gyermekeket ezáltal olyan nyugalmi állapotba kényszerítik, amelyben a kicsik már valamit meghatározhatnak, de nem túl sok mindent.
- A szülők természetesen teljesen hétköznapi okokból is ritualizálják az estét: meg akarják nyugtatni a gyerekeket, hogy azok el tudjanak aludni. Az ilyen kicsi, hétköznapi-gyakorlati „transzcendenciákon” túl azonban gyakran „közepes transzcendenciák” mentén is tájékozódnak. A kifejezést *Thomas Luckmann* szociológustól⁷ kölcsönöztük, és olyan motívumokra alkalmazzuk, amelyek túlmutatnak az egyes emberen, de nem kifejezetten vallási értelemben: a szülők például

szeretettel és odafigyeléssel ajándékozzák meg gyermekeiket. Ugyanakkor a szülők bámulatosan gyakran hivatkoznak nagy transzcendenciákra is: általánosan vallási motívumokra (például „a végső biztonságra”), vagy specifikusan keresztyén motívumokra (például arra, hogy „köszönetet mondjunk Istennek azért, ami jó volt”), és ezt az esti rituálé hivatott közvetíteni.⁸

Ha ezeket a szempontokat rendszerezzük, a ritualizálás két dimenziója között tehetünk különbséget: *rutin és jelentés(tulajdonítás)*. Az esti rituálékat – de más rituálékat is – az jellemzi, hogy ismétlődnek bizonyos cselekménysorok. Olyan elemeket tartalmaznak, mint egy történet vagy egy imádság, amelyek szélesebb magyarázati keretbe állítják a szülők és gyermekek élethelyzetét. A szülők és a gyermekek jelentőségteljesnek élik meg a rituálékat.

A családok összehasonlításából kiderült, hogy különböző mértékben ritualizálják életüket. Vannak magas szinten ritualizált családok, amelyekben az epizódok erősen rutinszerűek és jelentőséggel felruházottak, és vannak olyanok is, amelyekben kisebb mértékű a ritualizálás, és a résztvevők csekély jelentőséget tulajdonítanak az egyes epizódoknak.

Ha „az” esti rituáléről beszélünk, hamis aszociációink támadhatnak. A „rituálé” kifejezés valami egységesnek és igényesnek, egy elérendő ideálnak a benyomását kelti. Amit a szülők tesznek, az sokkal hétköznapiabb, töredékesebb, erőteljesebben kísérleti, mint az, amiről a rituális útmutatónak szánt irodalomhoz tartozó – német nyelven tucatszámra megjelentetett – kiadványokban olvashatunk.⁹ Ezért szerencsésebb ritualizálásokról beszélni: a szülők azon vannak, hogy – káosszal fenyegető – családi életüknek valamikéivel több rituális formát és tartalmat kölcsönözzenek, és gyakran már ez a kevés is hathatós segítséget jelent.

⁷ Luckmann, Thomas: *Die unsichtbare Religion*. Frankfurt am Main, 2010, Suhrkamp. ■ 8 Vö. ehhez Morgenthaler, Christoph: *Abendrituale...*, i. m. 129skk. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 9 Példaként említhető: Kaufmann-Huber, Gertrud: *Kinder brauchen Rituale*. Freiburg im Breisgau, 2001, Herder; Langlotz, Christel – Bingel, Bela: *Kinder lieben Rituale – Kinder im Alltag mit Ritualen unterstützen und begleiten*. 2008, Ökotoxia; Biesinger, Albert – Berger, Barbara – Hiller-Holzern, Marlies: *Abend-Oasen – Geschichten, Rituale, Gebete, Spiele*. München, 2002, Kösel.

RITUÁLÉK A GYERMEK-LELKIGONDOZÁSBAN

Vajon mit jelent a gyermek-lelkigondozás számára mindaz, amit röviden felvázoltam? Az alábbiakban mindenekelőtt a gyülekezetek helyzetét tartom szem előtt, de sok minden érvényesíthető a specializált kórházi vagy iskolai lelkigondozásban is.

Egy különbség megfogalmazásával kezdeném. Annak látom értelmét, ha megkülönböztetjük a gyermek hétköznapi életében stabilizáló elemként működő, illetve a kritikus élethelyzetben intervencióként szereplő rituálét.

Ha a rituálék a gyermek hétköznapijainak során stabilizáló elemek – ahogyan az esti rituálék példáján láthattuk –, akkor mire következtethetünk ebből a gyülekezeti élet és a lelkigondozás vonatkozásában? Ha a rituálék a kritikus élethelyzetekben gyógyító (terápiás) funkciójú stabilizáló elemekké válhatnak, ez mit jelenthet a lelkigondozás vonatkozásában?

1. Megelőző hatású stabilizáló elemek a hétköznapiakban

A rituálékutatás eredményei alapján a gyülekezeti lelkigondozás számos lehetőségére találhatunk rá. A lelkigondozás tágabb értelemben nem csupán a kritikus élethelyzetben alkalmazott intervenció. Lelkigondozói hatása lehet az olyan egyházi alkalmaknak, amelyek megelőző jellegűek, támogatják a gyermekeket és családjaikat a hétköznapi nehézségekkel való megküzdés folyamatában, és segítenek az egészség megőrzésében. Vizsgálataink az alábbi megfontolásokra sarkallnak:

Milyen segítséget jelentő ritualizálások fordulnak elő azon gyermekek környezetében, akikkel kapcsolatban vagyok? Az, amit Svájcban feltártunk, bizonyára nem érvényesíthető mindenestül Magyarországon. A családi rituálék át színezik a kulturális, nemzeti és hitvallási hagyományok. Minden kontextusban újra fel kell tenni a kérdést: Milyen ritualizált formák vannak jelen? Mi a funkciójuk? Mit tartanak fontosnak a családok? A ritualizálás ilyen néprajzából kiindulva különböző munkafor-

mákra nyílik lehetőség a gyülekezet tevékenységi körén belül:

Kisgyermekes szülők számára kiépíthetünk olyan kurzusokat, amelyek során a szülők megoszthatják tapasztalataikat, érzékennyé tehető a rituálékban rejlő lehetőségek iránt, feleleveníthetik, megbeszélhetik, konkrét családi helyzetekre alkalmazhatják és kipróbálhatják a családi élet szempontjából jelentős keresztyén rítusokat és hagyományokat.

Amikor olyan családokkal kerülünk kapcsolatba, amelyek nehézségekkel kénytelenek szembenézni, segítséget jelenthet, ha rákérdezünk, milyen rituálék ismer a család, vagy esetleg a szülők saját családi hagyományukból, és milyen rítusokhoz folyamodik a gyermek. Ennek nyomán kiderülhet, milyen fokú a ritualizálódás az adott családban. A gyülekezetben a családok rituális kíséretet/vezetést kaphatnának a munkatársaktól: Hogyan tudnák kihasználni az általuk már ismert ritualizált formákat az adott helyzetben? Segítene-e, ha egy nehéz helyzetet erőteljesebben vonnának rituális keretbe? Esetleg az a helyzet, hogy el kellene kezdeni egy rituálé kialakítását?

Az esti rituálék kapcsán kutatásunk részeként jelentős intervencióvizsgálatra került sor: Azok a családok, amelyekben esténként a szülőket és a gyermekeket egyaránt megviselő, nagy konfliktusok alakultak ki a lefekvés kapcsán, szakosított segítséget (*coaching*) kaptak egy rituális elem – például egy dal vagy egy történet – bevezetéséhez. Azokban a családokban, ahol ezt siker koronázta, sok pozitív változás volt megfigyelhető. A szülőknél ugyanis meg kellett egyezniük a bevezetendő elemről. Bevonták a családapákat: időben kellett hazaérkezniük. Más aktivitásokat – például a tévénézést – vissza kellett szorítani. A gyermekek örömteli élményekkel gazdagodtak, és mindenekelőtt: egy biztosított időszakra maguk mellett tudhatták szüleiket. Emellett önszabályozó képességeket sajátítottak el, amelyek életük más területeire is hatottak. Mivel korábban aludtak el, a szülőknél több idejük maradt egymásra. Az ilyen rituális vezetés tehát sokkal több, mint egy este lefolyásának megváltoztatása – az egész család-rendszert változásra ösztönzi.

A működőképes családok körében megfigyelt családi rituálék tapasztalatait is érdemes megfontolnunk. Milyen állandó elemeket lehet bevezetni? Ezek hogyan köthetők össze a képlékeny elemekkel? Mit tehetünk azért, hogy a családok értelemmel teljessé éljenek meg egy rituálét? Milyen dalokat lehet bevezetni és gyakorolni? Mely történeteket, imádságokat javasolhatjuk? Hogyan érhető el, hogy a rituálé ideje és helye állandó maradjon? Hogyan vonhatók be a gyerekek? Hogyan köthetők össze az egyház nagy és a családok kis, hétköznapi rituáléi?

2. Intervenciós lehetőség kritikus élethelyzetekben

A rituálék a kritikus életeseményekkel való megküzdésben is jelentős szerepet tölthetnek be. Ez a hétköznapi szintén érvényes, ahogyan Júlia példája is mutatja, de kiváltképpen fontossá válhat különleges helyzetekben is – a gyermekek környezetében tapasztalható balesetek, súlyos betegségek vagy halálesetek kapcsán. Az ilyen helyzetekben is értékesek a naponkénti rituálék:

- Egy ilyen helyzetben fontos, hogy emlékeztessünk a rituálék segítő funkciójára. Lehet, hogy az adott szituációban egy kis rítus segítené az eredményesebb feldolgozást a gyermek és a család életében?
- Milyen funkciót tölt be egy ilyen rituálé éppen az adott helyzetben? Egy átmenet alakításáról van szó? A félelemhez való viszonyulás kerül a középpontba? Önazonosságában kell megerősödni a gyermeknek? A rituálék funkciólistájából (lásd fentebb) levezethetők egy ilyen rituálé céljai.
- Mely elemek kölcsönözhetnek értelmet ebben a helyzetben? A képeskönyvek ezen a téren nagy erőforrást jelentenek, akárcsak a gyermekek számára hozzáférhető dalok, tárgyak (például egy tarka kendő, amelybe egy gyermek játékosan beburkolózhat) vagy szimbólumok.

– Hogyan alakítható ki a transzcendenshez való viszony? A transzcendens vonatkozás gyakran megjelenik, amikor az egyház képviselőiként lépünk kapcsolatba a családokkal. A családok emellett a nagy keresztyén történetekkel, rituálékkal, transzcendenciákkal azonosítanak bennünket. Ezt is felhasználhatjuk, és olyan elemeket építhetünk be a rituáléba, amelyek ezt a dimenziót nyomatékosan megjelenítik: egy imádság, áldás, liturgikus cselekmény vagy egy bibliai történet által.

– Segítség az is, ha a kritikus élethelyzetben erőforrásként aktiváljuk azt a rituális kompetenciát, amelyet a szülők és a gyerekek hétköznapi rítusaik révén sajátítottak el. Hogyan vonhatók be a szülők és gyerekek a rituálé előkészítésébe? Milyen rituális adottságokkal és kompetenciákkal rendelkeznek? Hogyan érvényesíthetők mindezek?

Egy ilyen rituálék tehát testre lehet szabni a gyerekekkel és szülőkkel közösen – úgy, hogy segítséget jelentsen a család konkrét helyzetében. A mindennapi rítusok kapcsán sok könyv és útmutató jelent meg – legalábbis német nyelvterületen. A rituálékot a felnőttekkel folytatott terápiaiban régóta alkalmazzák.¹⁰ Az viszont még feltáratlan, milyen intervenciós lehetőségek rejlenek a ritualizálásban a gyermek-lelkigondozás számára. Ezen a területen még van mit felfedezni.

A GYERMEK-LELKIGONDOZÁS RITUÁLIS SZEMPONTBÓL

Megkísérlek egy rövid, alapvető összefoglalást. Mit jelent az, hogy a gyermek-lelkigondozást a rituálék szemszögéből vizsgáljuk? Azt, hogy a rituálékot a gyermekek életében észre- és gondosan szemügyre vesszük, megelőző funkciójukat felismerjük és erősítjük, kritikus élethelyzetekben erőforrásként aktivizáljuk, illetve vallásos, keresztyén rítusokkal, szimbólumokkal és történetekkel bővítjük.

Különösen kiemelnék két pontot – és ezzel még egyszer visszatérek Júlia esetéhez:

¹⁰ Imber-Black, Evan – Roberts, Janine – Whiting, Richard A.: *Rituale – Rituale in Familien und Familientherapie*. Heidelberg, 1995, Carl-Auer-Systeme-Verlag.

A rituálék és a ritualizált folyamatok a gyermekek életében megnyitják az elrejtettség, a kölcsönös megértés, az értelemtalálás ünnepének tereit – egy olyan társadalmi valóság közepette, amelyet nagyon is gyakran jellemez a „strukturális tapintatlanság” a gyermekekkel és családokkal szemben.¹¹ Amikor a gyülekezeti élet és a lelkigondozás hozzájárul a segítségnyújtó rítusok kialakításához, akkor a közösen vállalt, értelmes, megbízható, örömteli valóság irányába lép. Sőt, sok esetben ez egy „ellenvilág” felépítését jelenti egy olyan világhoz képest, amelyben sok mindent tesznek, kezdeményeznek, sok mindenben döntenek a „gyermekekért” – gyakran a fejük fölött, és néha az ő érdekeikkel szemben. Így van ez Júlia esetében is. A szülők úgy döntöttek, elválnak. Júlia ebben a töréssel helyzetben erőtlenség, s ekkor az esti rituálék bizonyos fokig ellenvilággá, ahogy egy ismert rituálékutató, Victor W. Turner nevezte: antistrukturává¹² válik számára. Ahol széttöredezett a közösség, ott közösség gondozás történik: annak kellős közepén, amit Júliának nem áll hatalmában meghatározni, feltárul egy tér, amelyben lehetőséget kap arra, hogy (ki)alakítsa valamit; ahol fejlődése veszélynek van kitéve, egy jelenetben feltűnik a csodálatos átváltozás az „Örökké éhes hernyó” életében.

A gyermek-lelkigondozás, amely megnyitja magát a ritualizált folyamatok és a rituálék irányába, nem „csak” beszélgetés, hanem rítus is.¹³ „A lelkigondozás mint beszélgetés” megfogalmazás mintegy vezérszólamává vált a lelkigondozói mozgalomban. A lelkigondozás kommunikáció, diskurzus, verbálisan közvetített kontaktus, „beszéd” kapcsolat. Természetesen a gyermek-lelkigondozás léte is a beszélgetés:

a gyerekekkel és a szülőkkel folytatott beszélgetés. Ahol a gyermek-lelkigondozás a rituálék szempontjából is göröcső alá kerül, ott kiszélesedik a lehetőségek horizontja: a lelkigondozás rítus is – egy élethelyzet beszélő, éneklő, elmesélő, csodálkozó, hallgatag megélése. Ezzel újra csatlakozunk a lelkigondozás hosszú történetéhez. A történelem folyamán a lelkigondozás számára mindig meghatározó jelentőségű volt az egyházi rítushoz – hálaadáshoz, imádsághoz, bibliaolvasáshoz, áldásmondáshoz, bűnbocsánathoz – való kapcsolódás. Itt tűnik fel a rituális lelkigondozás. A nyelv ebben az összefüggésben több mint információátadó, oktató vagy emberközi kommunikáció. A nyelv lényegében a kifejezés eszköze – ahogyan kollégám, David Plüss fogalmaz.¹⁴ Ha észre vesszük és tudatosan használjuk a lelkigondozás expresszív funkcióját – amely a rituálékban is megjelenhet –, az érzelmi állapotok, félelmek és remények sűrített módon fejezhetők ki. „Istent szólítjuk meg, hívjuk segítségül, és kérjük jelenlétét. A szükségeket és kérdéseket Isten elé visszük. A lelkigondozás liturgiai koncepciója összességében az Istenhez fordulás mozzanataként értelmezendő.”¹⁵ Ez a gyermek-lelkigondozásra különösen is érvényes. A felnőttek diszkurzív nyelvezete határokba ütközik a gyermekek lelkigondozása folyamán. Annál fontosabbá válnak azok a kifejezési lehetőségek, amelyeket egy rituálék kínál a gyermekeknek (és felnőtteknek). Itt énekelhetnek, hallgathatnak, magukba szállhatnak, egymáshoz bújhatnak, újra magukra találhatnak egy történetben. Talán Júlia ünnepélyes lapozása is értelmezhető úgy, mint a valóságot megváltoztató Istenhez fordulás gesztusa.

Fordította: Kaszó Gyula

11 Lásd Kaufmann, Franz-Xaver: *Zukunft der Familie – Stabilität, Stabilitätsrisiken und Wandel der familialen Lebensformen sowie ihre gesellschaftlichen und politischen Bedingungen*. München, 1990, C. H. Beck. ■ 12 Turner, Victor W.: *Das Ritual – Struktur und Anti-Struktur*. Frankfurt am Main – New York, 2005, Campus. Az esti rituálék antistrukturális jellegéhez vö. Morgenthaler, Christoph: *Abendrituale...*, i. m. 252skk. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 13 A rituálék általános jelentőségéhez a lelkigondozásban vö. Morgenthaler, Christoph: *Rituale – Theoretische Zugänge*. In Eulenberger, Klaus – Friedrichs, Lutz – Wagner-Rau, Ulrike: *Gott ins Spiel bringen – Handbuch zum Neuen Evangelischen Pastorale*. Gütersloh, 2007, Gütersloher Verlagshaus, 174–184. ■ 14 Plüss, David: *Ist Seelsorge Religion? Variationen zum Verhältnis von Seelsorge und Liturgie*. In Noth, Isabelle – Kunz, Ralph: *Nachdenkliche Seelsorge – seelsorgliches Nachdenken. Festschrift für Christoph Morgenthaler zum 65. Geburtstag*. Göttingen, 2012, Vandenhoeck und Ruprecht, 260–276. ■ 15 Uo. 273.